

“COM LOS CASTELLS DE NOSTRA RELIGIÓ NO SIEN PER
A SOSTENIR HÒMENS BANDOLÉS NI METRE EN MAL E
BANDOSITAT LOS VASSALLS NOSTRES E DE NOSTRA RELIGIÓ”

GUERRES PRIVADES I LLUITES DE BÀNDOLS AL MAESTRAT

(s. XIV-XV)

Vicent ROYO PÉREZ
Universitat de València
Grup Harca

1. INTRODUCCIÓ

En els segles medievals, la vida quotidiana dels distints actors socials que habiten al món rural està ritmada per les lluites que se susciten entre tots ells, ja que la conflictivitat és part integrant de l'organització i l'estructura de la societat. La pertinença a grups socials amb interessos diversos engendra enfrontaments tant entre els membres d'un mateix estrat com entre els integrants dels distints grups que conformen la societat rural. L'origen d'aquests conflictes se situa, doncs, en les tensions inherents al teixit social. Fins fa pocs anys, la historiografia havia analitzat la conflictivitat des del punt de vista de la lluita de classes. En aquest discurs només s'atenien els enfrontaments entre senyors i camperols, especialment els esclats violents del segle XIV. Ara bé, els últims estudis han posat de manifest l'existència de profundes divisions internes en les comunitats rurals i la presència d'una conflictivitat latent no solament entre senyors i llauradors, sinó també entre els mateixos pagesos. L'emergència i les manifestacions d'aquestes lluites no són en absolut fortuïtes, sinó que, ben al contrari, reflecteixen el conjunt de problemes propis de cada grup social que es veu implicat en els conflictes i, en conseqüència, concerneixen els diferents aspectes de la vida quotidiana.

na, com la terra, les transaccions comercials i el treball artesanal. La vida dels pobles i les aldees de l'Europa occidental està ritmada per les baralles que protagonitzen camperols, artesans, mercaders, notaris i preveres, ja que la violència esdevé el llenguatge que codifica el seu comportament diari i l'element amb què resolen els conflictes quotidians, en particular aquells que afecten l'honor propi i de la família, i exigeixen la venjança de l'ofensa (Gauvard 2005: 11-17).

Però, a banda dels enfrontaments individuals, com ocorre a les ciutats de la Mediterrània occidental, a les comunitats rurals s'articulen bàndols encapçalats pels pagesos més rics, que integren bona part dels veïns del lloc i que divideixen les diferents famílies en faccions que lluiten per la defensa dels seus interessos i del seu honor. Tant al món rural com a l'urbà, existeixen mecanismes de solidaritat de grup que structuren la societat i arrelen profundament en el teixit social. L'home medieval mai no està sol, menys encara al camp, on les dures condicions de vida imposen l'establiment de xarxes de cooperació. Els amics i els parents són ben presents en tots els actes de la vida quotidiana, tant pública com privada, sobretot en els casaments, les morts, les tutories, l'assistència als orfes i les ofenses als membres de la parentela. És lògic, doncs, que totes les tensions assolisquen una major complexitat amb la participació dels familiars i els amics dels implicats. Així, es constitueixen bàndols que integren l'individu en un grup que li garanteix, en cas d'agressió, una solidaritat en forma de venjança contra un membre del grup al qual pertany l'agressor. La successió d'accions i de respostes de tots dos costats, que deriva d'aquest comportament clànic, entranya enfrontaments molt difícils d'eradicar i genera odis i enemistats entre les distintes famílies de les comunitats rurals que es perpetuen durant generacions.

El Maestrat esdevé un bon observatori per copsar l'existència dels bàndols a les zones rurals, la seua incidència en la vida quotidiana i en els distints mecanismes que els mateixos implicats, les autoritats locals i el mateix senyor posen en marxa per restablir la pau i l'ordre social. Entre 1317 i 1319 es crea l'orde de Santa Maria de Montesa i s'unifica tot el territori en un únic senyoriu. En aquest moment, l'estructura de poblament implantada després de la conquesta està ja plenament consolidada i experimenta molt poques transformacions fins a l'època moderna, malgrat els desordres que provoca el despoblament que sofreix el nord valencià al llarg del segle xv. Al capdavant hi ha la vila de Sant Mateu, convertida en la seu del poder senyorial i en el centre econòmic més important.

Per sota, hi ha una xarxa de comunitats de mitjana i petita entitat que componen el gruix de la xarxa de poblament (Guinot 1988: 229-249).¹ Es tracta de comunitats integrades majoritàriament per llauradors i ramaders, al capdavant de les quals se situa un reduït substrat de pagesos rics, artesans, mercaders i notaris que assoleixen un nivell de riquesa superior a la resta de veïns, controlen els dissenys del col·lectiu des de les magistratures municipals i estableixen uns vincles estrets amb els representants senyorials, amb qui sovint col·laboren en la gestió dels afers locals del senyoriu (Royo 2010: 232-236). Són els membres d'aquesta elit rural, que es consolida a mesura que avança el segle XIV, els que encapçalen els bàndols a les comunitats rurals i els que, al mateix temps, col·laboren amb el mestre de Montesa per posar fi als enfrontaments.

2. LA FORMACIÓ DELS BÀNDOLS

Resulta molt difícil establir l'inici i les causes dels enfrontaments. Sovint es tracta de conflictes que es reproduïxen durant dècades i han arrelat de tal manera en la consciència dels implicats que ni ells mateixos coneixen ni el motiu ni el moment inicial de la disputa. Potser per aquesta desconexença els testimonis escrits conservats tampoc no solen especificar la causa que ha suscitat la baralla. Normalment, en els compromisos de pau i treva signats entre les parts o en les sentències que pretenen posar fi als conflictes només s'indica que hi ha hagut "pleys, qüestions, oys, rancors e males volentants o morts, nafres, ferides e paraules injurioses" entre les parts, sempre "per instigació del diable, lo qual tostemps s'esforça de sembrar discòrides entre humanal linyatge".

Hi ha, tanmateix, alguns casos que sí que permeten conèixer l'origen del conflicte i, fins i tot, reconstruir el procés de formació dels respectius bàndols. El 9 març de 1417, Romeu de Corbera, mestre de Montesa, escriu al justícia d'Atzeneta perquè expulsi del lloc Andreu Blanc, prevere de la comunitat, i Sanxo Nadal, veí de Puertomingalvo, si duen a terme qualsevol acció l'un contra l'altre. Entre ells "és suscitada qüestió prenants ocasió en una dona apel·lada Rosa, muller d'en Miquel Johan", també d'Atzeneta,

1 Després de Sant Mateu, les comunitats més grans són Traiguera, Cervera, Peníscola, Benicarló, Alcalà de Xivert, les Coves de Vinromà, Albocàsser i Ares. Per darrere d'elles hi ha tot un conjunt de petits centres que conformen la malla de comunitats.

qui ha estat acusada d'adulteri. Per la seua banda, la dita Rosa, davant de les acusacions i els insults, “no tement la indignació de Déus, la qual és aparellada contra aquells qui denigren la fama de son proïme, ensutzeix sa lengua en difamar algunes dones maridades del dit loch per fama loable actoritzades”² L'atac a l'honor de les respectives famílies ha suscitat la reacció dels caps dels llinatges, que estenen la seua protecció sobre la casa i tots els membres que la componen, especialment les dones. Saben que en la seua tasca preservadora disposen de l'ajuda de germans, fills, néts, gendres i cunyats, a més de molts altres valedors lligats per altres lligams d'amistat i afinitat que superen els vincles estrictes de la sang (Viciano 2006: 870).

Fet i fet, després dels insults inicials i el començament de les disputes entre Blanc i Nadal, les hostilitats s'estenen ràpidament a altres “parents e amichs de cascuna part, els quals fan valença e coajuden a encendre la dita qüestió en tant que ...lo dit loch és posat en propinca bandositat per la dita rahó”. De fet, l'octubre de 1417 el mestre de Montesa s'adreça de nou al justícia perquè vigile Dídac Andreu i Jaume Sales, “entre los quals són stades fetes nafres”, i els empresone si protagonitzen qualsevol acte violent, tot declarant “que la dita brega pren fundament de la inimicícia incitada entre n'Andreu Blanch, prevere, e d'en Sanxo Nadal e altres inimicícies, les quals parts concernexen grans seqüeles de parentiu e amichs en lo dit loch e altres convehins a la dita universitat”³ La solidaritat, doncs, es dilata més enllà de la família nuclear davant de qualsevol ofensa i arrossega amb ella tot els homes drets i fets de la parentela.

Els membres d'una mateixa família deuen mostrar-se solidaris entre ells i han de respondre de manera conjunta davant d'un atac a un integrant del llinatge. La fidelitat dels parents no ofereix cap dubte enfront d'una agressió exterior i per aquesta raó s'articulen bàndols que impliquen quasi tots els caps de família de la comunitat. Ací tenen un paper fonamental els matrimonis —que contribueixen a eixamplar els lligams de solidaritat i permeten ramificar els grups de cooperació— i els negocis —que ofereixen la possibilitat d'ordir una xarxa de clients susceptible de ser mobilitzada en cas de necessitat (Royo 2009a: 671). Els bàndols encapçalats pels Soler i els Olzina, tots dos de la Salzedella, constitueixen un bon exemple de l'amplitud que assoleixen les faccions al món rural. El 3 d'abril de 1323 un total de 93 veïns del dit lloc signen un compromís

2 Arxiu del Regne de València (ARV), *Clergat, Montesa*, lligall 895, caixa 2.329.

3 *Ibidem*.

per acatar la sentència que emetran els àrbitres elegits per posar fi a *omnia scandala, odia, dissensiones ac malas voluntates... quod instigate diabolo, qui inter humanum genus semper non desinit zizanias seminate*.⁴

En el conflicte estan implicats la meitat dels caps de família del lloc, els quals han pres part pel bàndol que encapçala Jaume Soler, integrat per 52 membres, o bé pel que dirigeix Guillem Olzina, format per altres 41 “consanguineos, amicos et valituros”.⁵ Malgrat que no s’especifica la relació existent entre tots ells —exceptuant els casos de pares i fills, que sí que s’esmenten—, són els lligams estrictament familiars els que articulen ambdues faccions, perquè 17 integrants del bàndol dels Soler comparteixen aquest cognom, mentre que altres 20 duen el patronímic Olzina. Es tracta, segurament, de germans, oncles i cosins, als quals cal afegir sogres, cunyats i altres cosins, que no comparteixen el mateix cognom, ja que al bàndol dels Soler hi ha membres d’altres 14 famílies i al dels Olzina de 9 més, tots ells veïns de la Salzedella.⁶ Així, doncs, els bàndols s’articulen a través de lligams familiars, de consanguinitat i amistat al voltant d’un cap ben visible, que n’assumeix la direcció.

Al capdavant de les faccions se solen situar personatges que pertanyen a les famílies més riques del lloc i que tenen un gran prestigi a la comunitat (Royo 2011). Normalment són pagesos i ramaders rics, mercaders, notaris i preveres, és a dir, els prohoms més influents, els que encapçalen els bàndols i els que aconsegueixen mobilitzar al darrere seu tot un conjunt de parents, amics i valedors que ocupen una posició determinada dins de la facció depenent del grau de proximitat amb el seu dirigent (Sabaté 1995: 344). La seua posició de domini social, polític i econòmic

4 Tanmateix, ni en el compromís ni en la sentència posterior no s’esmenta la causa de l’enfrontament i només s’indica que s’han produït *rixa seu brita* entre les parts. Segurament, un simple altercat entre dos membres d’ambdues famílies devia haver-hi generat tot un seguit de venjances i represàlies que s’han anat agreujant fins ocasionar “alcunes morts feytes e perpetrades e moltes nafres e dans de la 1ª part a la altra donats”. ARV, *Clergat, Montesa*, lligall 895, caixa 2.357.

5 El 1320 hi ha 190 famílies a la Salzedella. Royo, Vicent (2009b): “Terres i colons al Maestrat medieval. La carta pobla de la Salzedella, 1238”, *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo*, 81 (2009), pp. 120-137, especialment p. 134.

6 Les famílies que completen el bàndol dels Soler són: Montull (8), Ramon (4), Santjoan (4), Ferrer (3), Gerard (3), Narbonés (2), Arquer (2), Divinat (2), Capafons (1), Guasc (1), Guerau (1), Pilater (1), Olzina (1) i Garcia (1). Les que donen suport als Olzina són: Masquefa (6), Bertran (3) Osset (2), Canet (2), Solivella (2), Bartomeu (2), Divinat (2), Riera (2), Mateu (1). Entre parèntesis hi ha el nombre de membres de cada família.

els permet entroncar directament amb els representants senyoriais, comandadors i batles que participen de manera activa en les guerres privades que ritmen la vida de les comunitats del Maestrat.

S'articulen, així, uns bàndols verticals que cobreixen tot l'espectre social, integren membres de tots els grups existents al món rural i superen l'àmbit estrictament local, estenent-se i ramificant-se per diversos llocs. El gener de 1474, el germà de Garcia Marsilla, comanador de Vilafamés, es presenta a Atzeneta "ab pus de XXXX hòmens armats... per fer valença als Navarros contra los Munterdes" i, de no ser perquè el comanador de la tinença de Culla "agués ligat a n Pere Munterde ab sacrament e homenatge de no fer la via de aquells", hauria eixit al seu encontre "ab XIII [homes] de cavall que tenia e ab molts peons ...per donar en ells lo que no fóra".⁷ Ambdues famílies estan protagonitzant lluites cruentes al lloc d'Atzeneta, amb el suport dels representants senyoriais i sustentades per la possessió d'equips armamentístics que, fins i tot, els permeten organitzar petits exèrcits que lluiten per defensar els seus interessos. Tots aquests esclats i episodis violents són el testimoni més visible d'una conflictivitat sempre latent en el món rural, arrelada al comportament dels distints actors socials, que posa en perill el manteniment de la pau i l'ordre social. En conseqüència, els prohoms, les autoritats locals i el mestre de Montesa intervenen per posar fi als enfrontaments.

3. LA RECERCA DE LA PAU I EL RESTABLIMENT DE L'ORDRE SOCIAL

Les lluites i les accions violentes protagonitzades pels membres dels bàndols es reproduïxen per tot l'espectre social i engendren una espiral de violència que conté greus desordres públics. Tots i cadascun dels actes posen en perill el manteniment de la pau i l'ordre social a l'interior de la comunitat, així que els prohoms, els veïns de condició honorable, intervenen per interrompre la violència, evitar l'arrelament dels enfrontaments i renovar els lligams de cordialitat i amistat. El restabliment de l'harmonia entre el col·lectiu depèn de la seua intercessió i el seu sentit de justícia social (Bourin 2003: 56). Hi intervenen per convèncer les parts implicades de la necessitat de buscar una solució negociada que pose fi als conflictes de manera amistosa, amb la intenció d'*inquire pacem et*

7 ARV, *Clergat, Montesa*, lligall 867, caixa 2.279-2.280.

persequire eam. Sovint s'eludeixen les instàncies judicials ordinàries, que solen imposar resolucions categòriques que condemnen una de les parts i poden engendrar nous enfrontaments, i es recorre a altres mecanismes extrajudicials per trobar solucions que acontenten les dues faccions.

L'abril de 1323 els Soler i els Olzina, aconsellats per alguns prohoms del lloc, signen un compromís a través del qual acorden respectar la sentència que emetran tres veïns de Sant Mateu, que han estat elegits com a *arbitros et arbitratores, laudatores et amiables compositores* per posar fi als enfrontaments.⁸ El compromís té validesa fins a la propera festa de Sant Joan, temps durant el qual les parts es comprometen a no dur a terme cap acció contra qualsevol membre de l'altre bàndol i a aturar tots els processos judicials que s'hagen pogut iniciar. Arribat el dia convingut, els àrbitres reuneixen les parts a l'església de la Salzedella i procedeixen a emetre la seua sentència.⁹ En la sentència, mostren la seua funció mediadora i cerquen una solució conciliadora, de manera que estableixen que les parts es perdonen mútuament tots els danys comesos, “sia pau ferma e concòrdia entre ells i els imposen callament perdurable”. Així mateix, el pacte de pau ha d'estar refermat per “sagrament e homenatge de boca e de mans” entre les parts, que atorga major validesa a l'acord i permet imposar penes majors —en aquest cas, de mil morabatins d'or— per l'incompliment dels capítols establerts a la sentència (Offenstad 1999: 214). A través de la seua pronunciació, els àrbitres imposen un cert sentit d'equitat que pretén posar fi al conflicte i crear un nou lligam de neutralitat o, fins i tot, d'amistat entre els antics adversaris, en una perspectiva que va més enllà de l'acte o el conjunt d'accions puntuals que han motivat la seua intermediació (Geary 1896: 1114).¹⁰

Disposen en tot moment del suport dels jurats del lloc, del comanador

8 A causa de la implicació de bona part dels veïns del lloc en les lluites, es prefereix recórrer a l'arbitració de tres forasters que poden analitzar el cas sense la pressió que poden tenir altres pagesos de la mateixa comunitat.

9 No obstant això, els àrbitres no emeten la sentència el dia de sant Joan, sinó el 9 de setembre, ja que havien hagut de prorrogar el compromís fins al dia de Sant Miquel “com... no poguessen haver plena deliberació sobre les coses en lo dit compromès contengudes, ne haver pronunciat sobre aquelles en la dita festa de sent Johan”.

10 Tanmateix, els àrbitres “no entenem en alcuna cosa revocar o anul·lar la sentència d'exili donada per lo justícia de la Salzedella contra en Bertholí Olzina”, segurament perquè ha comés un delictu greu i perquè, al mateix temps, açò serveix d'exemple intimidatori a la resta de membres dels bàndols. Totes les disposicions del compromís i la sentència en ARV, *Clergat, Montesa*, lligall 895, caixa 2.357.

de la tinença de les Coves i d'Arnau de Soler, mestre de Montesa. Tots ells signen la sentència emesa pels àrbitres, a fi d'atorgar-li major validesa a un pacte de caràcter privat, i han intercedit per restablir la pau.¹¹ Perquè, en efecte, les autoritats locals i senyoriales s'impliquen de manera directa en la resolució dels conflictes i s'esforcen per posar fi a uns enfrontaments que alteren la vida quotidiana de les comunitats. Però són els mestres de Montesa els més actius a l'hora d'actuar contra les guerres privades. Com a senyors, són els garants de la pau i la justícia als seus territoris i, de fet, es presenten com *vere pacis et iustitiae zelatoris*, així que els correspon dur a terme aquesta funció pacificadora, "attenén que a nós pertany proveir al pacífich stament de la cosa pública". A més, disposen dels poders jurisdiccionalment necessaris per fer-ho i mobilitzen les autoritats locals per resoldre les dissensions internes de les comunitats.¹² En la seua actuació tenen un paper fonamental els justícies, ja que són els magistrats municipals que depenen directament de la jurisdicció senyorial, i és a través d'ells que els mestres realitzen els seus manaments i imposen les penes preceptives. Així, doncs, és el justícia d'Atzeneta l'encarregat de fer públiques i aplicar les mesures preses per Romeu de Corbera per posar fi a les lluites entre Andreu Blanc i Sanxo Nadal. Concretament, imposa una pena de 500 florins a qualsevol persona que "presomesca ...fer part o valença" d'alguns d'ells, ordena que els caps de les faccions "sien foragitats de la universitat e terme del loch de Adzeneta" si "movien brega o temptaven aquella moure" i estableix que si l'esmentada Rosa intenta "difamar algunes dones maridades ne altres del dit loch ...pusca ésser corregida justícia mijançant, que a aquella sia pena e als altres exemple de càstich".¹³

En efecte, sovint els mestres adopten mesures exemplars i no dubten a recórrer a solucions dràstiques amb la finalitat d'eradicar els odis i les

11 De fet, els Olzina i els Solers reconeixen que han arribat a l'acord d'aturar els enfrontaments i signar el compromís per "induymet del molt reverent e religiós baró, senyor lur, senyor frare Arnau de Soler". *Ibidem*.

12 Sovint són les mateixes autoritats locals les que sol·liciten la intervenció del mestre per posar fi als enfrontaments, ja que elles no han estat capaces de fer-ho. Així, doncs, Romeu de Corbera es decideix a intercedir en les lluites suscidades entre Andreu Blanc i Sanxo Nadal a Atzeneta "ab clamosa insinuació de molts e per informació judicial a nós per part de aqueixa universitat presentada". ARV, *Clergat, Montesa*, lligall 895, caixa 2.329.

13 Així mateix, "per servar equitat de justícia e repel·lir pecats entre los vehins de la dita universitat, provéix, vol e mana lo dit senyor mestre que alguns no accepten difamar la dita na Rosa de adulteri, majorment com per fur de regne de València sie prohibit que alcú sinó lo marit pusca demanar la vindreta del crim de adulteri". *Ibidem*.

enemistats en la comunitats. El 1474 Lluís Despuig ordena que “els dits Navarros que en aqueix loch habiten que ab ses mullers e famílies ... hajan ab tot efecte buydat tot lo nostre Maestrat” en un termini de vuit dies, mentre que disposa també que “si cas era que los Munterdes o algú de aquells venien al dit loch, que no·ls hi aculgau, ans los façau tancar les portes e·ls maneu, sots la dita pena de D florins, que decontinent buyden lo loch e lo terme, e si no volran obehir, meteu·los en la presó”.¹⁴ A pesar de perdre part de les principals fortunes del lloc i els consegüents ingressos directes i indirectes per a la caixa senyorial, el mestre prefereix foragitar els incitadors de les disputes per pacificar el lloc.

Despuig actua també contra el germà del comanador de Vilafamés, qui ha participat en les lluites dels Navarro i els Monterde, i en decreta el foragitament de tot el Maestrat. El mestre el condemna per haver reclutat homes del lloc de Vilafamés i utilitzar les infraestructures del senyoriu per donar suport a un dels bàndols, argumentant que “los castells de nostra religió no sien per a sostenir hòmens bandolés ni metre en mal e bandositat los vassalls nostres e de nostra religió”. De nou, el mestre s’erigeix en garant del bé públic i guardià dels seus vassalls i el seu senyoriu.¹⁵

Tot i això, amb freqüència l’actuació dels mestres i de les autoritats locals no té l’efecte esperat i no aconsegueixen eradicar les lluites internes perquè estan profundament arrelades a la comunitat.¹⁶ Els acords de pau i treva es trenquen amb facilitat, de manera que s’inicia una nova espiral de lluites i enfrontaments. Així mateix, la col·laboració dels agents senyorials en les guerres privades també impedeix que les mesures tinguin èxit. Lluís Despuig ha de pressionar el comanador de Vilafamés perquè ha desobeït diverses vegades el manament d’expulsió del seu germà i no

14 De la mateixa manera, també ordena a l’administrador de les batlies de Cervera i Peníscola que no deixi entrar cap membre de les dites famílies en els llocs de la seua jurisdicció si van armats “perquè entre aquells no·s mesclen los vassalls de nostra religió e per tenir aquells en pau e repòs”, manant que ningú “no·ls puixa en ses cases o heretats receptor ni acollir”. ARV, *Clergat, Montesa*, lligall 867, caixa 2.279-2.280.

15 *Ibidem*.

16 De fet, les mesures preses per Romeu de Corbera i el justícia d’Atzeneta no aconsegueixen aturar els enfrontaments entre els membres dels bàndols encapçalats per Blanc i Nadal, sinó que, ans al contrari, “la malícia de les parts damunt dites sia crescuda e acresca cascun jorn”. En conseqüència, com “augmentant la inobediència deja créxer la pena”, el gener de 1418 el mestre de Montesa substitueix la pena de 500 florins imposada als caps de les faccions uns mesos abans per altra “de perdre cors e béns e sots encorrimment del sagrament de fidelitat”. ARV, *Clergat, Montesa*, lligall 895, caixa 2.357.

dubta a escriure-li de la seua pròpia mà per fer efectiva una ordre que havia instat de paraula en un primer moment.¹⁷ Tot plegat, l'articulació de faccions verticals i la seua ramificació per tots els sectors socials del món rural dificulten la interrupció de les accions violentes i el restabliment de la pau.

4. CONCLUSIÓ

Els conflictes marquen la vida quotidiana dels homes que habiten a les comunitats rurals del Maestrat. El model de societat implantat després de la conquesta del segle XIII troba en la violència l'instrument que serveix per dirimir les diferències suscidades entre els distints actors socials i restablir l'honor perdut davant l'espill de la col·lectivitat. Els enfrontaments generen una atmosfera d'hostilitat que concerneix no solament els adversaris i els seus familiars més propers, sinó que s'estén a tota la comunitat a través de l'articulació d'unes faccions que prenen forma a mesura que la nova societat s'estableix al nord valencià. En aquest sentit, cada conflicte s'inscriu en un context social més ampli, perquè els individus i les famílies estan obligats a prendre part d'un costat o de l'altre i han de definir la seua relació amb els principals participants. La neutralitat difícilment existeix a les comunitats rurals i quasi tots els seus veïns es veuen implicats d'una manera o d'una altra en les disputes. S'organitzen, així, faccions que integren bona part dels habitants del camp i que constitueixen un signe evident de la consolidació de la societat a les comarques septentrionals valencianes ja a principis del segle XIV, quan les famílies pageses han estat capaces d'articular ressorts de solidaritat i cooperació de manera sòlida, com ho són els bàndols.

D'aquest procés d'enfrontament naixen a la vegada antagonismes i cohesions socials, ja que les lluites internes permeten definir els límits dels grups socials, és a dir, les parenteles, les clienteleles vassallàtiques i els vincles de patronatge. Més encara, una disputa pot crear nous grups en la

17 Les paraules que tanquen la carta que Despuig dirigeix al comanador són força expressives. Diuen així: "Post scriptam la present encara de pròpia mà, proceix de nostra ment e és exida de nostre orgue e preneu-la en aquella stima, car fins ací nos haveu poch obeït, sian cert que ni tollerarem ab paciència d'ací avant, com fins ací havem fet sa prensa, et cetera. De pròpia mà, ut supra". ARV, *Clergat, Montesa*, lligall 867, caixa 2.279-2.280.

mesura que els individus o les parts cerquen noves aliances que els permeten mantenir les seues postures. Així, doncs, cada conflicte qüestiona les jerarquies i els lligams socials existents, que han de ser refermats o trencats de manera definitiva.

Davant d'aquest context, són els mateixos actors socials els que deuen restablir l'equilibri quan el teixit social s'ha vist afectat i garantir una pacificació duradora que impose de nou l'harmonia a la comunitat. Les mateixes parts contendents necessiten posar fi a unes disputes que, en última instància, les perjudiquen més que les afavoreixen. Sovint han estat convençuts de la conveniència d'arranjar un acord pels prohoms que no estan implicats en les lluites, encarregats de restablir l'ordre entre el conjunt de veïns gràcies a la seua condició de prestigi. A la seua acció pacificadora s'afegeix l'actuació de les autoritats locals, els comanadors i el senyor, que han de vetllar pel bon regiment de la cosa pública i tenen l'obligació d'aturar l'espiral de violència. Per aconseguir-ho, posen en pràctica tots els mecanismes que estan al seu abast, sobretot les mediacions i les solucions negociades, que es mostren més eficaces que les penes categòriques, pròpies de les instàncies judicials ordinàries, per resoldre els conflictes més complexos i violents. És necessari eradicar els odis engendrats a la comunitat i imposar una pau sòlida, i açò només és possible si les dues parts enfrontades assumeixen la seua part de culpabilitat i estan en disposició d'acceptar una sortida pactada.

No obstant això, les enemistats entre les distintes famílies són tan profundes que, per posar-hi fi, de vegades cal prendre mesures dràstiques. Els senyors, en el seu deure de conservació de l'ordre públic, es veuen obligats a intervenir directament en les disputes i no dubten a imposar càstigs i penes exemplars per restablir la pau. Tanmateix, la seua actuació, com la dels prohoms dels pobles, sovint és inoperant davant d'enfrontaments força arrelats en la consciència dels contendents, que es perpetuen durant generacions i que han generat un conjunt de rancors quasi impossibles d'eradicar. Hi contribueix també la implicació de les autoritats locals i senyorial, que moltes vegades són part integrant de les faccions i desobeeixen els manaments que han de posar fi a les tensions. Tot plegat, els bàndols són un element inherent al teixit social de les comunitats, que s'estenen i es ramifiquen pels distints estrats del món rural, i açò en dificulta l'eliminació, així com també la consecució de la pau i l'harmonia entre el col·lectiu.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BOURIN, Monique (2003): “Les *boni homini* de l’an mil”, dins Gauvard Claude (ed.), *La justice en l’an Mil (actes du colloque du 12 mai 2000)*, París, pp. 53-66.
- GAUWARD, Claude (2005): *Violence et ordre public au Moyen Âge*, París, Éd. A. et J. Picard.
- GEARY, Patrick (1986): “Vivre en conflit dans une France sans État: typologie des mécanismes de règlement des conflits (1050-1200)”, *Annales ESC*, 41 (1986), pp. 1107-1133.
- GUINOT, Enric (1988): “Demografia medieval del nord del País Valencià”, dins Carmen Pérez Aparicio (ed.), *Estudis sobre la població del País Valencià*, València, Edicions Alfons el Magnànim, vol. I, p. 229-249.
- OFFENSTAD, Nicolas (1999): “Interaction et régulation des conflits. Les gestes de l’arbitrage et de la conciliation au Moyen Age (XIIIe-XVe siècles)”, dins Claude Gauvard i Robert Jacob, *Les rites de la justice. Gestes et rituels judiciaires au Moyen Âge*, París, Éd. Le Léopard d’Or, pp. 201-228.
- ROYO, Vicent (2009a): “Violencia contra violencia en el mundo rural valenciano. Los mudéjares del valle de Pop (1419)”, dins *Actas del XI Simposio Internacional de Mudéjarismo*, Terol, Centro de Estudios Mudéjares, pp. 667-680.
- ROYO, Vicent (2009b): “Terres i colons al Maestrat medieval. La carta pobla de la Salzadella, 1238”, *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo*, 81 (2009), pp. 120-137
- ROYO, Vicent (2010): “Senyors i llauradors a Xert i la Barcella als segles baixmedievals”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXXXVI (2010), pp. 213-240.
- ROYO, Vicent (2011): “Au-delà de la justice. Les mécanismes extrajudiciaires de pacification en Roussillon et en Cerdagne au Moyen Âge (XIIIe-XVe siècles)”, dins *Faire la guerre, faire la paix. Actes du 136e congrès du Comité des travaux historiques et scientifiques*, Perpinyà, en premsa.
- SABATÉ, Flocel (1995): “Les factions dans la vie urbaine de la Catalogne du XIVe siècle”, dins Philippe Sénac (ed.), *Histoire et archéologie des Terres catalanes au Moyen Âge*, Perpinyà, Collection Etudes. Centre de recherche sur les problèmes de la frontière, pp. 339-365.
- VICIANO, Pau (2006): “Violencia y sociedad en una villa medieval: Castellón de la Plana en el siglo XV”, *Hispania*, 66/224 (2006), pp. 851-881.